

Atbalsts cietušo aizsardzībai

Kopsavilkums

Kopš Zolitūdes traģēdijas ir izveidots īpašs **atbalsta mehānisms**, lai ikviens iedzīvotājs varētu saņemt valsts palīdzību gadījumā, ja ir cietis noziedzīgā nodarījumā jeb no tādas darbības, par kuru ir paredzēts sods Krimināllikumā.

Ar Krīzes centra *Skalbes* atbalstu kopš 2016.gada 1.janvāra **darbojas bezmaksas informatīvais tālrunis** "Palīdzības dienests nozieguma upuriem" 116006. Tā pirmajā darbības gadā saņemti 2391 zvani, bet 2017.gada pirmajā pusē - 772 zvani. Būtiska informācija tiek pastāvīgi ievietota interneta vietnē www.cietusajiem.lv. Bērnu tiesības un intereses krīzes situācijās sekmīgi palīdz aizstāvēt Latvijas Bērnu fonda krīzes centri.

Ir papildināts tiesiskais regulējums, kas palīdz noteikt, vai persona uzskatāma par cietušo. Atsevišķās situācijās ikviens var kļūt par "**īpaši aizsargājamu**" cietušo, sevišķi tad, ja nespēj īstenot vai varētu neapzināties savas tiesības, piemēram, bērni, smagi cietušie noziedzīga nodarījuma rezultātā, personas ar garīga rakstura traucējumiem.

Vienlaikus vēl būtu jāveido kopēja izpratne par to, ko saprotam, sakot "palīdzība krīzes situācijā". Būtiski, ka krīze nav tikai tie gadījumi, kad persona nespēj apmierināt savas pamatvajadzības (vērtējot naudas izteiksmē). Palīdzības sniegšana ir daudzslāņaina, un tai nav tikai finansiāls raksturs, piemēram, domājot par psiholoģiska vai sociāla rakstura atbalstu.

Tāpat jā rūpējas par to, lai pašvaldības, īstenojot tām uzticēto, rīkotos pēc vienotiem noteikumiem.

Projektu finansiāli atbalsta Islande, Lihtenšteina un Norvēģija NVO darbības atbalsta programmas ietvaros.

NVO darbības atbalsta programma tiek finansēta ar Eiropas Ekonomikas zonas finanšu instrumenta un Latvijas valsts finansiālu atbalstu.

www.sif.lv

www.eeagrants.org

www.eeagrants.lv

Satura rādītājs

Kopsavilkums	1
Satura rādītājs.....	2
Atbalsts noziegumos cietušajiem	3
<i>Direktīvas mērķi un pamats cietušo atbalsta sistēmas ieviešanai</i>	<i>3</i>
<i>Cietušo atbalsta tālrunis 116006</i>	<i>4</i>
<i>Tīmekļa vietne www.cietusajiem.lv</i>	<i>5</i>
<i>Būtiskākās izmaiņas tiesību aktos.....</i>	<i>5</i>
Atbalsts personām krīzes situācijās	6
Secinājumi.....	7

Atbalsts noziegumos cietušajiem

Direktīvas mērķi un pamats cietušo atbalsta sistēmas ieviešanai

2012.gada 15.novembrī stājās spēkā Eiropas Parlamenta un Padomes 2012.gada 25.oktobra direktīva 2012/29/ES¹, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI (turpmāk – Direktīva). Tās ieviešanas termiņš bija 2015.gada 16.novembris. Saskaņā ar Direktīvas 8.panta 3.punktu dalībvalstīm bija pienākums veikt pasākumus, lai izveidotu bezmaksas un konfidencialus speciālistu atbalsta dienestus, kas papildinātu vispārējos cietušo atbalsta dienestus vai būtu to sastāvdaļa, vai dotu iespēju cietušo atbalsta organizācijām vērsties pie jau pastāvošām specializētām iestādēm, kas sniedz šādu speciālistu atbalstu. Dalībvalstīm ir jānodrošina, lai cietušajiem saskaņā ar viņu vajadzībām pirms kriminālprocesa un tā laikā un atbilstīgu laikposmu pēc tā būtu bez maksas pieejami konfidenciali cietušo atbalsta dienesti, kas rīkojas viņu interesēs.

Cietušo atbalsta dienesti sniedz vismaz:

- a) informāciju, konsultācijas un atbalstu, kas attiecas uz cietušo tiesībām, tostarp informāciju par piekļuvi valsts kompensācijas sistēmām attiecībā uz ievainojumiem, kas radušies nozieguma rezultātā, kā arī informāciju par viņu lomu kriminālprocesā, tostarp par sagatavošanos tiesas procesa apmeklēšanai;
- b) informāciju par visiem pastāvošajiem attiecīgajiem speciālistu atbalsta dienestiem vai tieši nosūta pie tiem;
- c) emocionālu un, ja pieejams, psiholoģisku atbalstu;
- d) konsultācijas finansiālos un praktiskos jautājumos, kas radušies saistībā ar noziegumu;
- e) konsultācijas saistībā ar sekundāras un atkārtotas viktimizācijas, iebiedēšanas un atriebības risku novēršanu.

Ar tieslietu ministra 2013.gada 6.februāra rīkojumu Nr.1-1/43 tika izveidota darba grupa, lai izvērtētu nacionālo normatīvo aktu atbilstību Direktīvas prasībām un nepieciešamības gadījumā izstrādātu normatīvos aktus Direktīvas ieviešanai. Darba grupa izvērtēja pastāvošo tiesisko regulējumu, kā arī praksi. Tika ņemta vērā biedrības „Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS” pētījumā „Mehānismi cietušo kompensācijai kriminālprocesā Eiropas Savienībā”² ietvertā informācija un secinājumi. Pētījumā secināts, ka „Latvijā ir virkne būtisku, sistēmu

¹ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2012/29/ES (2012. gada 25. oktobris), ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>

² Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijumi> un <http://providus.lv/article/mehanismi-cietuso-kompensacijai-kriminalprocesa-eiropas-savieniba-1>

veidojošu sastāvdaļu, bet nav pašas cietušo atbalsta sistēmas, kā mērķtiecīgi orientētu pasākumu kopuma". Arī darba grupā apkopotā informācija liecināja par atbalsta sistēmas elementu pastāvēšanu praksē, bet šī atbalsta saņemšanas koordinācijas trūkumu.

Cietušo atbalsta tālrunis 116006

Meklējot piemērotāko risinājumu, kā koordinēt atbalsta iespēju saņemšanu, darba grupā tika nolemts, ka visatbilstošākais regulējums Direktīvas prasību ieviešanai būtu upuru bezmaksas palīdzības (informatīvā, atbalsta) tālruņa izveidošana. Darba grupā tika izskatīta arī iespēja par atsevišķa atbalsta dienesta izveidi. Tomēr tika nolemts, ka šāda dienesta izveide pašreizējā situācijā nebūtu racionāla, jo pats dienests atbalstu nesniegtu, bet darbotos tikai kā vienots kontaktpunkts, kas nosūta pie konkrētiem pakalpojuma sniedzējiem vai vienkārši sniedz informāciju. Ņemot vērā, ka šāda dienesta izveides izmaksas nebūtu samērīgas ar tā sniegto labumu sabiedrībai, racionālākais risinājums ir izveidot upuru palīdzības tālruni. Tādējādi 2016.gadā tika izveidots koordinējošais kontaktpunkts, cietušo atbalsta tālrunis 116006. Tālrunis kalpo kā vienots kontaktpunkts, ar ko tiek nodrošināta koordinēta pieeja atbalsta dienestiem un pakalpojumiem, ko sniedz specializēti subjekti.

Juridiskās palīdzības administrācija, saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 40.panta otro daļu un 41.panta pirmo daļu, Ministru kabineta 2005.gada 15.novembra noteikumu Nr.869 „Juridiskās palīdzības administrācijas nolikums” 3.5.apakšpunktu un Ministru kabineta 2015.gada 28.jūlija sēdes protokollēmuma Nr.36 38.§ 2.punktu, 2015.gada 30.septembrī ir noslēgusi deleģēšanas līgumu ar biedrību “Skalbes” par bezmaksas informatīvā tālruņa 116006 „Palīdzības dienests noziegumu upuriem” darbību. Bezmaksas informatīvais tālrunis 116006 „Palīdzības dienests noziegumu upuriem” ieviests no 2016.gada 1.janvāra, un tas darbojas katru dienu no plkst. 7.00 līdz 22.00. Biedrība “Skalbes”, izpildot valsts pārvaldes uzdevumu, nodrošina:

- a) emocionālā un psiholoģiskā atbalsta sniegšanu noziedzīgos nodarījumos cietušajiem;
- b) informāciju par cietušo procesuālajām tiesībām (piemēram, par tiesībām kriminālprocesā, tiesībām uz kaitējuma atlīdzinājumu, valsts kompensāciju u.c.);
- c) informāciju par iespējamiem pakalpojumiem noziedzīgos nodarījumos cietušajiem;
- d) informāciju par pastāvošajiem cietušo atbalsta dienestiem, par cietušo tiesībām izvietojumu sociālajos tīklos un interneta vietnēs, tajā skaitā www.cietusajiem.lv.

Tīmekļa vietne www.cietusajiem.lv

Papildus cietušo atbalsta tālrunim 116006 atbalsts cietušajām personām tiek sniegts izmantojot tīmekļa vietni www.cietusajiem.lv. Šajā tīmekļa vietnē ir iespējams ievietot informāciju par pieejamiem pakalpojumiem cietušajām personām, saņemt konsultanta atbalstu un iegūt informāciju, kā rīkoties dažādās sadzīves situācijās. Turklāt šajā tīmekļa vietnē tiek apkopota informācija par cietušo atbalsta tālruņa darbību.

Būtiskākās izmaiņas tiesību aktos

Grozījumi Kriminālprocesa likumā.³ Tiesību akta grozījumu būtība ietver būtiskas izmaiņas

- *atzīšanās par cietušo:*

Ja cietusī persona ir mirusi, par cietušajiem var atzīt arī neregistrētos laulātos, personu, ar kuru cietušais dzīvo kopā, vai arī personu, ar kuru bijusi nedalīta kopīgā saimniecība. Ja persona sakarā ar fizisku vai psihisku saslimšanu nespēj izteikt savu viedokli, vai gribu būt par cietušo kriminālprocesā, šādu personu atzīst par cietušo bez viņas piekrišanas.

- *cietušā pārstāvībā:*

Ja sakarā ar fiziskiem vai psihiskiem trūkumiem personu par cietušo atzīst bez viņas piekrišanas, tad šo personu pārstāv kāds no personas tuviniekiem. Ja šādam cietušajam nav tuvinieku, to pārstāv advokāts. Ja kaitējums izdarīts nepilngadīgai personai, kura uzturas Latvijā bez vecāku vai aizbildņa, vai personu, kas tos aizstāj klātbūtnes, tādu cietušo var pārstāvēt pilngadīga persona, kas uzturēšanās laikā Latvijā par viņu ir atbildīga.

- *cietušā papildus pamata tiesības kriminālprocesā:*

Cietušajam ir tiesības saņemt kontakta informāciju saziņai par viņa konkrēto kriminālprocesu. Cietušajam ir noteiktas tiesības saņemt savlaicīgu informāciju par pasākumiem personas, tās tuvinieku un viņa mantas aizsardzībai apdraudējuma gadījumā, kā arī saņemt informāciju par cietušajiem pieejamo atbalstu un nepieciešamo medicīnisko palīdzību.

- *likumā ieviests jauns jēdziens "īpaši aizsargājams cietušais":*

Kriminālprocesa likumā noteikts, ka īpaši aizsargājamā cietušā tiesiskais statuss ir attiecināms uz visiem nepilngadīgajiem; personām, kas cietušas no noziedzīga nodarījuma, kas vērsts pret tikumību un dzimumneaizskaramību, tai skaitā vardarbība ģimenē, naida noziegumi un cilvēku tirdzniecība; [personām, kuras garīga rakstura veselības problēmu dēļ vai citu iemeslu dēļ nespēj pašas izmantot savas tiesības kriminālprocesā un personām, kurām radīti smagi miesas bojājumi vai psihiskas dabas traucējumi; par īpaši aizsargājamām atzīstamas arī

nodarījuma rezultātā iegūtā kaitējuma dēļ ir īpaši ievainojamas un nepasargātas no atkārtota apdraudējuma, iebiedēšanas vai atriebības.

Īpaši aizsargājamām personām (cietušajiem) kriminālprocesā ir tiesības piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar uzticības personu; tiesības saņemt informāciju par apcietinātā un notiesātā atbrīvošanu vai aizbēgšanu no soda izpildes vietas. Bez tam, šādā statusā esošam cietušajam ir tiesības lūgt, lai viņa dalība tiesas sēdēs tiek nodrošināta ar tehniskajiem līdzekļiem, lai kriminālprocesā iepriekš sniegtu liecību (nepilngadīgās personas) varētu nolasīt vai atskaņot tiesas sēdē. Ja ir noticis noziegums pret tikumību vai dzimumneaizskaramību lieta iztiesājama tikai slēgtā tiesas sēdē. Gadījumos, kad ir šaubas par personas vecumu (pilngadīga vai nē), līdz patiesības noskaidrošanai tiek pieņemts, ka persona ir nepilngadīga. Kriminālprocesa uzsākšanai par tīšu vieglu miesas bojājumu nodarīšanu, izvarošanu un seksuālu vardarbību, vairs nav nepieciešams personas, kam nodarīts kaitējums, iesniegums.

Atbalsts personām krīzes situācijās

Saeimā iesniegti priekšlikumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā, kuru mērķis ir precizēt tiesisko regulējumu attiecībā uz materiālo un psihosociālo atbalstu personām ārkārtas situācijā. Lai noteiktu vienotu rīcību ārkārtas situācijās, Labklājības ministrija iesniegusi priekšlikumus Saeimā, lai definētu atbalstu personām krīzes situācijā, kura izmaksa nebūtu atkarīga no ieņēmumu izvērtējuma.

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā no 2017.gada 9.februāra (grozījumi) ir noteikts, ka krīzes situācija ir situācija, kad persona vai ģimene katastrofas vai citu, no personas vai ģimenes gribas neatkarīgu apstākļu dēļ, pati saviem spēkiem nespēj nodrošināt savas pamatvajadzības un tai ir nepieciešama psihosociāla vai materiāla palīdzība. Līdz ar šo grozījumu, ir stājies spēkā arī tiesiskais regulējums personu atbalstam ārkārtas jeb krīzes situācijās.

Atbilstoši ārkārtas situācijas raksturam, tās radīto seku likvidēšanai, visbiežāk praksē nepieciešams sniegt valsts finansētu sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, piemēram, 10 dienu kurss, ko nodrošina Sociālās integrācijas valsts aģentūrā. Cietušās personas nepieciešams nodrošināt ar tehniskajiem palīg līdzekļiem un krīzes telefonu (piemēram, bērnu uzticības tālrunis 116111). Ilgstoši sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi nepieciešami cietušajiem bērniem, kas palikuši bez vacāku gādības (līdz 2 gadiem), arī bērniem ar garīga un fiziska rakstura traucējumiem līdz četrus gadu vecumam un bērniem invalīdiem līdz 18 gadu vecumam, kā arī personām ar smagiem garīga rakstura traucējumiem un neredzīgajiem.

Secinājumi

- 1. Eiropas Parlamenta un Padomes 2012.gada 25.oktobra direktīvas 2012/29/ES pārņemšanas laiks sakrita ar periodu, kad tika novērstas Zolitūdes traģēdijas sekas. Lai gan pretēji pētījumos secinātajam un arī Direktīvā norādītajam, ka visefektīvākā metode centralizētam cietušo atbalstam ir cietušo atbalsta dienests, tika izveidots tikai cietušo atbalsta kontaktpunkts – saziņas koordinācijas centrs. Tik lielas traģēdijas seku novēršanā tomēr nepieciešama centralizētas iestādes darbība. Ņemot vērā, ka šādas iestādes uz šo laiku Latvijā nebija, tās lomu praktiski uzņēmas “Ziedot.lv” un citas sabiedriskās organizācijas, kas sniedza dažāda veida atbalstu šajā traģēdijā cietušajiem.*
- 2. Par nozīmīgiem atzīstami grozījumi Kriminālprocesa likumā attiecībā uz cietušo statusu, jo sevišķi “īpaši aizsargājamo cietušo”, kā arī uz cietušā tiesību paplašināšanu attiecībā uz informācijas saņemšanu.*
- 3. Būtisks progress ir sasniegts bērnu cietušo atbalsta nodrošināšanā, ko profesionāli augstā līmenī realizē Latvijas Bērnu fonda krīzes centri.*
- 4. Noteikti būtu pilnveidojams pēc vienota standarta valstī to pakalpojumu grozs, kurus nodrošina pašvaldības (piemēram, psihologa atbalsts), jo šie pakalpojumi pēc to apjoma un kvalitātes variē atkarībā no pašvaldības rīcībā esošajiem resursiem.*
- 5. Nav atbalstāms, ka sociālās palīdzība krīzes situācijās tiek sniegta, balstoties uz personas materiālo situāciju izvērtējumu, kas noved pie tā, ka pašvaldība nodrošina palīdzību tikai tajos gadījumos, kad ārkārtas situācijas rezultātā persona nespēj apmierināt savas pamatvajadzības. Pašvaldību palīdzība šobrīd tiek sniegta tikai tad, ja persona vai ģimene nevar nodrošināt savas vajadzības minimālā apmērā, un tikai konstatējot šo faktu tiek uzskatīts, ka tādējādi persona vai ģimene ir nonākusi krīzes situācijā. Minētais nozīmē, ka runa pārsvarā ir tikai par finanšu līdzekļiem (a) un vienlaikus personai ir jābūt zaudējušai savus resursus tik tālu, lai pašvaldība varētu izdarīt secinājumu, ka resursu pārpalikums ir minimālā apmērā (b). Palīdzības sniegšanai nav tikai finansiāls raksturs (ir arī citi palīdzības veidi) un tai vajadzētu veikt preventīvo funkciju, proti, lai persona vai ģimene nenonāktu situācijā, kurā nespēj apmierināt savas pamatvajadzības.*